

Savaşın İçinde Barışı Öğretmek

Tarih Derslerinde Demokrasi Eğitimi

Osman OKUMUŞ

Dr. Öğr. Üyesi Osman OKUMUŞ

SAVAŞIN İÇİNDE BARIŞI ÖĞRETMEK
Tarih Derslerinde Demokrasi Eğitimi

ISBN 978-625-7228-89-3
DOI 10.14527/978-625-7228-89-3

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarına aittir.

© 2020, PEGEM AKADEMİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. A.Ş.'ye aittir. Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz. Bu kitap, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır. Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

Pegem Akademi Yayıncılık, 1998 yılından bugüne uluslararası düzeyde düzenli faaliyet yürüten **uluslararası akademik bir yayınevi**dir. Yayımladığı kitaplar; Yükseköğretim Kurulunca tanınan yükseköğretim kurumlarının kataloglarında yer almaktadır. Dünyadaki en büyük çevrimiçi kamu erişim kataloğu olan **WorldCat** ve ayrıca Türkiye'de kurulan **Turcademy.com** tarafından yayınları taranmaktadır, indekslenmektedir. Aynı alanda farklı yazarlara ait 1000'in üzerinde yayını bulunmaktadır. Pegem Akademi Yayınları ile ilgili detaylı bilgilere <http://pegem.net> adresinden ulaşılabilir.

I. Baskı: Aralık 2020, Ankara

Yayın-Proje: Şehriban Türüldür
Dizgi-Grafik Tasarım: Müge Çetin
Kapak Tasarımı: Pegem Akademi

Baskı: Ay-bay Kırtasiye İnşaat Gıda Pazarlama ve Ticaret Ltd. Şti.
Çetin Emek Bulvarı 1314. Cadde No: 37A-B Çankaya/ANKARA
Tel: (0312) 472 58 55

Yayıncı Sertifika No: 36306
Matbaa Sertifika No: 46661

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay/ANKARA
Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51
Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08
Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60
İnternet: www.pegem.net
E-ileti: pegem@pegem.net
WhatsApp Hattı: 0538 594 92 40

Dr. Öğr. Üyesi Osman OKUMUŞ

Rize'nin Fındıklı ilçesinde doğdu. İlk ve Orta öğrenimini Artvin'in Arhavi ilçesinde tamamladı. 2011 yılında Marmara Üniversitesi Atatürk Eğitim Fakültesi Tarih Öğretmenliği alanında lisans, 2013 yılında aynı üniversitenin Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yeniçağ Tarihi alanında yüksek lisans ve 2017 yılında Atatürk Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tarih Öğretmenliği alanında doktora öğrenimini tamamladı. 2012 yılında Aksaray Üniversitesi'nde Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Okutmanı olarak göreve başladı. 2019 yılından itibaren Aksaray Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde "Dr. Öğr. Üyesi" görevini devam ettirmektedir. Tarih eğitiminde teknoloji kullanımı, öğretim yöntemleri, demokrasi ve değer eğitimi, dezavantajlı gruplar, müfredat ve ders kitabı incelemeleri üzerine yayınları mevcuttur. Tarih ve tarih eğitimi alanında çalışmalarına devam etmektedir. Evli ve 2 çocuk babasıdır.

ORCID No: 0000-0001-6304-4201

ÖN SÖZ

Tarih öğretimi zor bir süreçtir. Bu zorluklar bazen doğasından bazen öğreticisinden bazen de imkânlardan kaynaklıdır. En uygun zamanda ve yerde en etkili yolla öğrencilerin derse katılımının sağlandığı, kalıcı ve eğlenceli öğrenmelerin gerçekleşmesi mümkündür. Burada temel sorumluluk öğretmenlere düşmektedir. Öğretmenlerin göstereceği çaba dersin sevilmesine vesile olacak ve etkili öğrenmenin önündeki engelleri aşmaya fırsat verecektir.

Öğrencilerin kendi geçmişlerini konu edinmesinden kaynaklı tarih derslerine doğal bir merakının bulunması beklenmektedir. Ancak öğrencilerin önemli bir bölümü tarafından tarih derslerinin siyasi tarih merkezli, ezberlenecek bir yığın bilgiden oluşan bir ders olarak görüldüğü de ortadadır. Öğretilecek değerlerin ve becerilerin belirlenmesi ve öğrenci merkezli yöntemlerle işe başlanması önemli bir yol kat ettirecektir. Çalışmamızın ortaya çıkmasındaki en önemli gerekçelerden biri budur.

Demokrasinin halkın idaresine dayalı siyasi bir sistem olmasının yanı sıra pek çok değerden oluşan sosyal bir yaşam biçimi olduğu da bilinmektedir. Demokrasinin dünyanın önemli bir bölümünde kabul görmesi onun öğretilmesini önemli hale getirmiştir. Eğitim sisteminden beklenen tek tek derslere özgü becerileri kazandırmasının yanında hak ve sorumluluklarını bilen, toplumun bilinçli ve aktif üyelerini yetiştirmesidir. Bu anlamda sadece demokrasi ve değerlerinin anlamını bilen bireyler değil bu değerleri içselleştirmiş ve davranış haline getirmiş bireyler yetiştirmesidir.

Tarih dersleri demokrasi eğitimine müsait bir alandır. Öğrenci merkezli yöntemlerin ve bu amacı karşılamaya çalışan öğretmenlerin demokrasi eğitimine katkısı olacaktır. Tarih dersleri her ne kadar savaşları çağrışırsa da bu derslerde pek çok olay vasıtasıyla demokrasi eğitimi yapma fırsatımız olacaktır. Çalışmanın isminin bu yönde tercih edilmesinin sebebi bundandır. Amacımız öğrencilerin öğrenmelerinde önemli bir katkısının olduğu çeşitli araştırmalarla saptanmış görselliğin demokrasi ve değerlerinin öğretiminde öğrenci merkezli kullanımınıdır. Nitekim çalışma sürecinde ve sonucunda faydalı bir süreç olduğu kanatındeyim.

Çalışma genel manada gelen öneriler üzerine 2017 yılının sonunda tamamlanmış olduğum tez çalışmasının alanyazından bir takım eklemeler yapılarak güncellenmesine dayanmaktadır. Çalışmanın alana katkı sağlamasını umuyor, daha iyiye ulaşması adına görüş ve önerilerinizi bana ulaştırmanızı istirham ediyorum.

Çalışma sürecinde önemli katkılarını gördüğüm ve süreç boyunca görüşleriyle bana destek olan değerli danışmanım Doç. Dr. Aydın Güvene; fikirleriyle süreci kolaylaştıran Doç. Dr. Ramazan Kaya'ya, Dr. Öğr. Üyesi M. Hanifi Ercoşkun'a ve Dr. Öğr. Üyesi Akif Pamuk'a şükranlarımı sunarım. Ayrıca eğitim hayatımda dolayısıyla yetişmemde büyük emekleri olan hocalarıma ve her türlü desteğini gördüğüm aileme; varlıklarıyla huzur ve neşe bulduğum eşim Zeynep'e, çocuklarım Ahmed Buğra ve Mehmet Kayra'ya da şükranlarımı sunarım.

Dr. Osman OKUMUŞ

ORCID No: 0000-0001-6304-4201

Aksaray, 2020

İÇİNDEKİLER

Dr. Öğr. Üyesi Osman OKUMUŞ	iii
Ön Söz.....	iv

1. BÖLÜM GİRİŞ

Amaç.....	1
Problem Durumu.....	2
Etik Hususlar.....	12

2. BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE: TARİH DERSLERİNDE GÖRSELLİK VE DEMOKRASİ

Tarih Dersleri ve Görsellik	17
Tarih Derslerinde Görselliğin Kullanımı	17
Görselliğe Dayalı Etkinlikler	19
Görsel Materyaller	41
Tarih Eğitiminde Görsellik İlgili Çalışmalar	50
Tarih Dersleri ve Demokrasi.....	57
Demokrasi Kavramı ve Temel Demokratik Değerler.....	58
Demokrasi Kavramı.....	58
Demokrasinin Temel Değerleri.....	61
Tarih Eğitiminde Demokrasi Eğitimi İle İlgili Çalışmalar	66

3. BÖLÜM YÖNTEM

Araştırmanın Modeli	79
Çalışma Grubu	82
Veri Toplama Araçları.....	84
Demokratik Değerler Ölçeği (DDÖ).....	84
Demokratik Değerler Nitel Bilgi Formu (NBF).....	87
Etkinlik Süreci Değerlendirme Formu (ESD).....	88
Uygulayıcı Değerlendirme Formu (UDF).....	88
Araştırmacı Günlüğü (AG).....	88
Öğrenci Çalışmaları (ÖÇ).....	88
Uygulama	89
Verilerin Analizi	91
Nicel Verilerin Analizi.....	91
Nitel Verilerin Analizi	93

4. BÖLÜM

BULGULAR VE YORUMLAR

Nicel Bulgular	95
Katılımcı Gruplarının Uygulama Öncesi Demokratik Değerler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Karşılaştırılması	95
Katılımcı Grupların Uygulama Öncesi ve Sonrası Demokratik Değerler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Karşılaştırılması	96
Katılımcı Gruplarının Demokratik Değerler Ölçeğinden Aldıkları Puanların Uygulama Yöntemlerinin Etkinliği Açısından Karşılaştırılması	97
Nitel Bulgular	99
Demokratik Değerler Nitel Bilgi Formu Verilerinin Analizi	99
Etkinlik Değerlendirme Formu Verilerinin Analizi	211

5. BÖLÜM

SONUÇLAR VE ÖNERİLER

Nicel Bulgulara İlişkin Sonuçlar	229
Nitel Bulgulara İlişkin Sonuçlar	230
Öneriler	234
Kaynakça	237
Ekler	263
EK 1. İzin Yazıları	263
EK 2. Demokratik Değerler Ölçeği	268
EK 3. Demokratik Değerler Nitel Bilgi Formu	270
EK 4. Etkinlik Süreci Değerlendirme Formu (Öğrenci)	275
EK 5. Uygulayıcıyı Değerlendirme Formu ve Doldurulmuş Bir Örneği	278
EK 6. Etkinlik Süreç Takvimi	280
EK 7. Etkinlik Yönergeleri	281
EK 8. Uygulamaya İlişkin Fotoğraflar	309
EK 9. Grupların Demokratik Değerler Hakkındaki Çizimlerinden Örnekler	314

1. BÖLÜM

GİRİŞ

Tarih dersleri, demokrasi ve görsellik. Üç kavramı birlikte değerlendirdiğimizde ortaya güçlü bir ilişki çıkmaktadır. Bu çalışmada da aslında bu güçlü ilişkiden faydalanılmaya çalışılacaktır. Araştırmanın bu bölümünde; keyifli bir yolculuğa başlamadan önce araştırmanın amacı, problem durumu ve etik hususlar konularına değinilecektir.

1.1. Amaç

Eğitim ile demokrasi arasında sıkı bir ilişki vardır. Her şeyden önce eğitim, demokrasinin varlığı ve devamlılığı açısından önemli bir işleve sahiptir. Nitekim; demokrasinin tam anlamıyla öğrenilip uygulanmasında eğitimin ve eğitilmiş bireylerin büyük katkısı vardır (Yeşil, 2007a, s. 178). Bu açıdan bakıldığında; toplum içerisinde güçlü bir demokratik kültürün oluşmasında, nitelikli bir eğitime ve demokrasinin her yönüyle yaşatıldığı demokratik okullara ihtiyaç vardır. Nitelikli bir eğitim; çok yönlü olmalı ve bireylerin kendini tanıyıp, yaşadığı topluma uyum sağlaması için değer öğretimine önem vermelidir (Kızıler ve Canikli, 2015, s. 76).

Okullar; toplumun küçük bir modeli olup (Girgin, 2010, s. 190), genç bireyler farklılıklara saygı duyma, eleştiriye açık olma, katılım gibi sosyal davranışları okullarda yaşayarak öğrenirler. Yani okullar; bireylerin kendini tanıyıp, yaşadığı topluma ayak uydurmasında önemli bir işleve sahiptir. Bununla birlikte; okullar, yetiştirilmek istenen insan profiliyle ilgili inanç, ideal ve değerleri temsil eden ve yaşatan kurumlardır (Özden, 2013, s. 40). Bu bakımdan okullar, bireyleri; toplumsallaştıran, etkili vatandaş haline getiren ve bilinç oluşturan eğitim kurumlarıdır (Yeşil, 2007a, s. 177).

Toplum tarafından; okullarda öğretilmesi ve yaşatılması beklenen pek çok değer var olup bunlardan önemli bir bölümünü demokratik değerler oluşturmaktadır. Demokrasiyle yönetilen her ülkede; devlet, vatandaşlarının demokrasiyi benimsemesi ve demokratik değerlerin bilincinde olmasını beklemektedir (Ulusoy ve Dilmaç, 2015, s. 45). Demokrasi, bir değerler sistemi olmasından kaynaklı ola-

rak yaşanmadan öğrenilememektedir (Bakioğlu ve Kurt, 2016, s. 108). Bu bakımdan; demokrasi, gerek sınıf içi bazı davranışların örnek alınması yoluyla gerekse de etkinlikler yoluyla öğrencilere yaşatılarak öğretilmelidir.

Öğrencilere; demokrasinin yaşatılarak öğretilmesinde, görsellik önemli bir öğrenme alanını oluşturmaktadır. Görsel araçların; zamandan ve sözden ekonomi sağlaması, karmaşık fikirleri basite indirgemesi, öğretimi canlı ve açık hale getirmesi, öğrencilerin ilgi ve dikkatini çekerek öğrenme arzusu sağlaması, öğrenilecek konu üzerinde pratik yapma imkânı tanınması ve öğretimi zenginleştirilmesi (Küçükahmet, 1999, s. 134) gibi öğrenmede önemli katkıları bulunmaktadır. Günümüzde, öğrencilerin görsel malzemelerle oldukça sık temas halinde olması ve görselliğin de geçmişten günümüze insanların öğrenmesinde önemli katkılar sağlaması; bir öğretim yöntemi olarak eğitimde kullanılmasını zorunlu hale getirmiştir. Bu kapsamda, araştırmamızın temel amacı; tarih derslerinde, demokratik değerlerin öğretiminde görsel etkinliklerin etkisini belirlemek ve öğrencilerin demokrasi ve görselliğe dayalı etkinlikler hakkında düşüncelerini tespit etmektir. Bu amaç doğrultusunda; görselliğe dayalı etkinliklerden oluşan bir program hazırlanarak, demokratik değerlerin öğretilmesine çalışılmıştır. Sürecin başında ve sonunda ise hazırlanan görüşme formları vasıtasıyla katılımcıların düşünceleri alınmıştır.

1.2. Problem Durumu

Yapılandırmacı (Oluşturmacı-Constructivist) eğitim anlayışının benimsenmesi; yapılandırmacılığın da bilgiyi oluşturma, yansıtma, hayal gücü, toplumsal bilinç ve demokratik vatandaşlık üzerine yoğunlaşması (Bentley, Fleury ve Garrison, 2007, s. 19); eğitimde, çok yönlü düşünülmesini ve çok yönlü politikalar geliştirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda; müfredatın oluşturulmasından sınıf içi ortamlara kadar, öğrencilerin istenilen becerileri kazanması için dikkatli bir biçimde planlar yapılmalıdır (Okumuş, 2015, s. 704).

Eğitimin amacı, çağlara ve toplumların gelişme düzeylerine göre geçmişten günümüze değişim göstermiştir. Günümüzde, genel bir ifadeyle eğitimin amacı; bireylerin kişisel yeteneklerini, insan ilişkilerine özgü becerilerini, ekonomik yeterliliklerini geliştirmek, vatandaş olarak hak ve görevlerini bilip uygulayan (Ulusoy ve Dilmaç, 2015, s. 53), evrensel değerlerin farkında olan etkin bir vatandaş yetiştirmektir.

21. yüzyılda, eğitimden beklenen yeni amaçlar içerisinde; demokrasi ve değer gibi kavramların ön plana çıktığı görülmektedir. 2005 yılından itibaren hazırlanan yeni öğretim programlarıyla birlikte; eğitimden beklenen hedefler içinde; özellikle öğrencilere, demokrasiye ve toplum yararına uygun değerlerin öğretimi önem

kazanmıştır. Ders kitaplarında da bu amaçlar doğrultusunda çeşitli yenilikler yapılmıştır. Konulardaki güncellemelerle birlikte; konuların sunumunda, etkinliklerde ve ölçme-değerlendirme çalışmalarında görselliğin önemli ölçüde ön plana alındığı görülmektedir.

Demokratikleşmeye yönelik, gittikçe artan küresel eğilimler; eğitime, demokratik siyasi kurumları daha fazla destekleyen değerler ve davranışları ortaya çıkarmada önemli sorumluluklar yüklemiştir (Harber ve Trafford, 1999; Akt. Ag-yemang, 2013, s. 50). Bu anlamda Türkiye’de, demokrasinin önemi ve gerekliliğine işaret eden gerekli yasal düzenlemeler bulunmaktadır.

Türkiye’de hazırlanan öğretim programlarında, 1739 sayılı Kanununun 2. maddesinde yer alan “Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları” esas alınmaktadır. Bu amaçlarının ilk maddesinde; *“Atatürk inkılâp ve ilkelerine ve Anayasa’da ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine bağlı; Türk milletinin millî, ahlâkî, insanî, manevî ve kültürel değerlerini benimseyen, koruyan ve geliştiren; ailesini, vatanını, milletini seven ve daima yüceltmeye çalışan; insan haklarına ve Anayasa’nın başlangıcındaki temel ilkelere dayanan demokratik, lâik ve sosyal bir hukuk devleti olan Türkiye Cumhuriyeti’ne karşı görev ve sorumluluklarını bilen ve bunları davranış hâline getirmiş yurttaşlar olarak yetiştirmek”* ifadesiyle değerleri, insan hakları ve demokrasiyi bilen ve bunları davranış haline getirmiş bireylerden bahsetmesi önemli bir noktadır (MEB, 2008, s. 3). Bu ifadelerin “Türk Milli Eğitiminin Genel Amaçları” içerisinde olması, eskiden beri öğretim programlarında demokrasi ve değer eğitimi için müsait bir ortam olmasını sağlamaktadır. Yine Tarih dersinin genel amaçları içerisinde *“.. Öğrencilerin laik, demokratik, ulusal ve çağdaş değerleri yaşatmaya istekli olmasını sağlamak”, “Barış, hoşgörü, karşılıklı anlayış, demokrasi ve insan hakları gibi temel değerlerin önemini kavratarak bunların korunması ve geliştirilmesi konusunda duyarlı olmalarını sağlamak”* ve *“Kendi kültür değerlerine bağlı kalarak farklı kültürlerle etkileşimde bulunabilmelerini sağlamak”* gibi maddelerle demokrasi ve değer öğretiminin önemine ve gerekliliğine ilişkin önemli vurgular yapılmıştır (MEB, 2008, s. 4). Dolayısıyla; gerek çağın gerektirdiği demokratik ortamların oluşturularak kişilerin yetiştirilmesi gerekse de milli eğitim politikalarının gerçekleştirilmesi açısından demokratik eğitim, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Demokrasi ve eğitim, ayrılmaz bir şekilde birbirine bağlıdır ve aynı vizyonun parçaları olarak düşünülmelidir. Biri olmadan diğeri hayal bile edilemez (Levin, 1998, s. 63). Dolayısıyla, birbirlerine güçlü bir ilişkiyle bağlıdırlar (Acemoğlu vd., 2005, s. 48).

Demokrasi eğitimi; demokrasi kültürünün birey ve toplum tarafından bilinip davranış haline getirilmesi için yürütülen etkinlikler olup, amaç demokratik bir toplum oluşturmaktır. Demokrasi eğitimi için demokratik bir eğitim gereklidir. Demokratik eğitim, demokrasinin tüm değer ve özelliklerinin yaşadığı bir eğitim yapısını ifade etmektedir. Böyle bir eğitim, demokrasinin yaşadığı ve güçlenerek gelişmesine imkân tanıyan sistemli bir yapı bütünüdür (Yeşil, 2007b, s. 306, 307, 308). İnsanların demokrasiyi içselleştirmesi ve demokrasiye sahip çıkması; demokrasinin gelişebilmesi ve işleyebilmesinin temel koşuludur. Bu da demokratik eğitimle mümkündür (Köktaş, 2007, s. 414). Demokratik eğitimle birlikte; öğrencilerin, doğruluk, barış, hoşgörü, makul görüş ayrılıklarına karşılıklı saygı, eleştirel düşünme gibi çeşitli erdemleri kazanması beklenmektedir (Gutmann, 1993, s. 8). Bu erdemlerin kazanılmasıyla birlikte; öğrencilerin demokrasiyi içselleştirmesi, toplumsal ve evrensel meselelere duyarlı bir birey olması da kolay hale gelmektedir.

Demokratik bir eğitim; her bireyi, toplumun entelektüel ve ahlaki açıdan sorumlu ve etkili bir üyesi olarak çalışabileceği düzeye yükseltmeyi hedefleyen bir süreçtir (Justman, 1942, s. 76). Toplumsal ve sosyal faydaları düşünüldüğünde, aile ve okul; bireylerin, demokratikleşmelerinde ve değerlerin farkına varmalarında önemli bir işleve ve sorumluluğa sahiptir. En nihayetinde; genç bireylerin davranışları ve tutumları, önemli ölçüde bu iki kurumda aldığı ve/veya gördüğü eğitimden etkilenmektedir. Bu nedenle de demokrasinin önemini öğretilmesi ve/veya öğrenilmesi; genç bireylerin bir vatandaş olarak sorumluluklarının farkında olup, toplum hayatına aktif katılması bakımından önemli katkılar sağlayacaktır.

Demokratik değerlerin benimsenmiş olduğu toplumlarda; toplumsal yaşamın her alanında insanlar arasında sevgi, saygı, hoşgörü, paylaşım gibi güzel değerler olup, herkes görev ve sorumluluklarının farkındadır (Duman, Karakaya ve Yavuz, 2005, s. 144). Demokrasinin en büyük düşmanının eğitimsizlik olduğu ifade edilmekte (Kaltsounis, 1990, s. 190-194; Akt. Güven, 2008, s. 340) ve eğitim arttıkça, demokratik değerlere olan inancın da aynı şekilde arttığı gözlemlenmektedir (Nathan ve Chen, 2004, s. 5). Bu bakımdan eğitime, özellikle de okullara oldukça önemli roller düşmektedir. Okullar; demokratik bir toplumun temellerinin atıldığı yerler olup, genç bireylerin demokrasiyle daha ilgili olmaları için okullarda demokrasiyi öğretme hedefine ciddiyetle sahip olunması gerekmektedir (Kahne ve Westheimer, 2003, s. 35-36). Okullar; demokrasinin prensiplerini, sadece pratik nedenlerden değil, aynı zamanda “sağlam bir eğitim” in gerekli bir parçası haline getirmelidir (Farrell, 1998, s. 2).

Demokratik eğitim; uygulaması zor bir süreç olmasına rağmen gerek bireysel gerekse de toplumsal açıdan sağladığı katkılara bakıldığında; okul içinde bizatihi

yaşatılması ve eğitim-öğretim faaliyetlerinde de öğrencilerin içselleştirmesi sağlanmalıdır (Hess 2002; Rossi 1995; Akt. Hess, 2004, s. 260). Çünkü gerçek anlamda entelektüel başarı; bilginin yanı sıra değer oluşturmaldır (LaRoche, 2015, s. 29). Bu açıdan okulları, demokratik vatandaşlık eğitiminin anahtar sağlayıcısı olarak görmek mümkündür (Birzea vd., 2005, s. 26).

Birçok yazar; demokrasinin geliştirilmesinde, okulların rolüne dikkat çekmektedir. Bununla birlikte; yapılan çalışmalar, demokrasi üzerine; güncel felsefi, politik ve sosyolojik tartışmalarla bağlantılı olarak ilerlememektedir. Bu nedenle de bazı istisnalar dışında, okullarda demokratik değer öğretimi anlamı tam olarak anlaşılabilen, basit, belirsiz, dağınık durumda kalmaktadır. Dolayısıyla, eğitimde demokrasi ve demokrasiyle ilgili kavramların öğretiminde, güncelleme ilişkisi kuran, açık ve kalıcı öğrenme ortamlarına ihtiyaç vardır (Feu vd., 2017, s. 2).

Demokrasi; öğrencilere, her şeyden önce öğretilmelidir ve bu pedagojik eylemler neticesinde; öğrencilerin zihinlerinde demokrasi somutlaşmalıdır (Bradshaw, 2014, s. 3). Demokrasinin somutlaşması için de okullarda bu konuyla ilgili uygulamaların yapılması gerekmektedir. Uygulama yapılmadan, sırf bilgiye dayanan bir eğitimin uzun vadede, öğrencilerin demokrasiyi yeterli düzeyde anlayıp davranış haline getirmesinde yeterli katkısının olması beklenemez (Subba, 2014, s. 39).

Demokratik bir eğitimde; demokratik deneyimler teşvik edilmelidir (Myers, 2007, Akt. Williams, 2012, s. 6). Öğretim; entelektüel bir çaba olup, iyi bir deneyim sonucu öğrenme gerçekleşir. Demokrasiyi öğrenmede; öğrenciyi rehber olan öğretmenin, öğretme çabası önemli bir katkı sağlar (Bates, 2014, s. 5). Sınıf içinde, öğretmenle öğrencinin işbirliğine dayanan öğrenci merkezli öğrenme yöntemleri ve demokratik bir ortam; demokrasinin gelişimine ve değerlerin öğrenilmesine önemli katkılar sağlayacaktır (Moswela, 2010, s. 62). Unutulmamalıdır ki, demokrasinin devam etmesi, demokrasinin hakkıyla bilinmesi ve demokratik değerlere ahlaki bağlılık gösterilmesiyle mümkündür (Puolimatka, 1997, s. 462).

Tarih ve sosyal bilgiler derslerinin içeriği; öğrencileri demokrasi üzerine düşünme ve gelecekte de ne istediğini bilen aktif vatandaşlar yetiştirme yerine; öğrencilerin, sınav için ezberlemek zorunda oldukları isimler, tarihler, bilgiler ve yerler olduğu görülmektedir (LaRoche, 2015, s. 25). Bununla birlikte; genelde “Sosyal Bilimler” özelde ise “Tarih” dersleri, demokrasi ve değerlerinin öğretilmesine en müsait alanı oluşturmaktadır. Neticede savaşlar, barışlar ve devletlerarası ilişkiler, toplumların kültürleri ve hayata bakışları gibi konular ortaöğretimde tarih dersleri aracılığı ile anlatılmaktadır.

Tarih dersleri; ulus devletlerin kuruluşundan itibaren, vatandaşlık bilinci oluşturmanın ve ortak geçmiş algısı yaratmak suretiyle toplumsal dayanışmayı sağlamanın bir aracı olarak görülmüştür. Dolayısıyla tarih derslerinden, vatandaşlık eğitimi çerçevesinde demokratik değer, tutum ve inançların geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Bu bakımdan tarih dersleri, insan hakları ve demokrasi eğitimi açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Doğrudan ve dolaylı yöntemlerle, demokrasiye yönelik tarihsel sürecin ve değer sisteminin tarih derslerinde somutlaştırılması mümkündür (Turan, 2017, s. 282, 289, 295).

Tarih derslerinde, insanlığı etkileyen önemli olaylar ve kültürlerarası bağlandıran faydalanılması yoluyla demokrasi eğitimi yapma imkânı da vardır (Unesco, 1969, s. 22; Akt. Karaman - Kepenekci, 2000, s. 164). İnsanların; yaşadığı dünyanın sorunlarını tanıyıp çözüm üretmesinde, eleştirel düşünmesinde ve değişime ayak uydurmasında tarih öğretiminin önemi büyüktür. Bununla birlikte; gerek tarihsel süreçlerde yaşanan tecrübeler olsun gerekse de liderlerin davranışları olsun bireylerin hak ve sorumluluklarını bilen demokrat kişiler olarak yetişmesinde tarih dersinin katkısı bulunmaktadır. Konuların içeriği ve ders kitapları, öğretmen davranış düzeyi ve dersteki etkinlikler yoluyla bireylere tarih derslerinde demokrasi eğitimi verilebilir ve bazı demokratik davranışlar kazandırılabilir (Güven, 2015, s. 163, 164).

Türkiye’de; tarih derslerinde demokrasi eğitimi konusunda, konunun önemi ve güncelliğiyle orantılı yeterli sayıda çalışmanın olmadığı dikkati çekmektedir. Türkiye’de tarih eğitimi ve öğretimiyle ilgili sorunların üzerinde en çok duran kurumun Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı olduğu görülmektedir. Bu kurum tarafından yapılan yayınlarda (Frendo, 2003; Köymen, 2003; Wirth, 2003; Pingel, 2004; Özbaran, 2008; Özen ve Hatipoğlu, 2010; Tekeli, 2010; Tekeli, 2014) tarih eğitiminin ve öğretiminin çağcıl tarih anlayışına göre düzenlenmesi ve barış, demokrasi gibi evrensel değerlerin eğitim sisteminden müfredata, ders kitaplarından sınıf içi etkinliklere kadar tüm alanlarda göz önüne alınması önerilmektedir.

Demokrasi eğitimi konusunda, Dünya’daki küresel eğilimler ve Türkiye’deki yasal zemine rağmen 1980-2000 yılları arasında tarih dersi müfredat programlarında ve tarih ders kitaplarında demokrasi ve insan haklarıyla ilgili ifadelerin yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir (Merey, 2005, s. 129). Özellikle, müfredatta ve müfredatın pratikte yansımaları olan ders kitaplarında, demokrasi ve insan haklarıyla ilgili ifadelerin yeterli düzeyde olmaması; hem öğretmenler hem de öğrenciler tarafından demokrasinin öneminin tam olarak anlaşılmasına ve derslerde üzerinde durulan/gerek görülen bir konu olarak görülmemesine neden olmuştur (Gürtan ve Tüzün, 2005, s. 43-47).

Bu tespitlerden sonra; gerek müfredat programlarında gerekse de müfredatın yansımaları olan ders kitaplarında önemli değişimler yaşanmıştır. Bununla birlikte; 2005 öncesi durumun kısmen devam ettiği görülmektedir.

Demokrasinin her geçen gün önemini daha fazla arttırmasına rağmen, tarih öğretmenlerinin tarih dersleri ve vatandaşlık/demokrasi eğitimi arasında yeterli ilişki kuramadıkları ve tarih derslerinde üzerinde durulan ve öğretilmeye çalışılan bir konu olmadığı görülmektedir (Demircioğlu, 2008, s. 57-59). Dolayısıyla da eğitim ortamlarında bu durumdan en çok etkilenen öğrenciler olmaktadır.

Tarih derslerinde; öğrencilerin, demokrasiyle ilgili bildikleri kavramları, ezber sonucu oluşturdukları ve bu kavramları yeterince ilişkilendiremedikleri görülmektedir. Bu durumun düzeltilmesinde de klasik öğretim yöntemlerinin yerine öğrencinin sürece aktif olarak katıldığı öğrenci merkezli öğrenme yöntemlerinin kullanılması önerilmiştir (Karahana, 2009, s. 51). Tarih öğretmenlerinin, demokrasinin önemini farkında oldukları ve öğrenme ortamlarında öğretilmesine olumlu baktıkları; fakat, gerek müfredatın gerekse de ders kitaplarının tarih derslerinde demokrasi eğitimi için yeterli düzeyde olmadığını vurguladıkları görülmüştür (Mutluer, 2009, s. 118-119). Tarih dersleri; demokrasi eğitimin verilebileceği en müsait alanlardan birini oluşturmaktayken müfredat ve ders kitabı açısından yeterli düzeyde demokrasi eğitiminin verilmediği görülmektedir (Merey, 2005, s. 129; Demircioğlu, 2009, s. 261; Okumuş, 2015, s. 708; Aslan, Okumuş ve Koçoğlu, 2015, s. 698; Güven ve Okumuş, 2017, s. 92).

Tarih derslerinin; insanların geçmişte yaşadığı tecrübeleri aktarmasından kaynaklı, demokrasi eğitiminde önemli bir yeri vardır. Tarih derslerinde, konuların işleniş sırasında hoşgörü, adalet, insan hakları vb. temalara vurgu yapmanın, devletlerarası münasebetlerde barışçı bir dil kullanmanın ve evrensel değerleri açıklamanın öğrencilerde demokratik değer kazanımı açısından önemli katkılar sağlayacaktır. Bireylerin demokrasiyi öğrenmesi ve demokratik davranması için eğitim sisteminin; beklenen amaca göre organize edilmesi ve demokratik değerlerin yaparak-yaşayarak öğretilmesi gerekmektedir. Bu bakımdan tartışma, örnek olay, yaratıcı drama gibi sınıf içi etkinliklere oldukça fazla yer verilmesi; demokratik bir okul ve sınıf ortamını için önemli olup, demokrasinin öğrencilere daha iyi öğretilmesine olanak tanıyacaktır (Güven, 2008, s. 343, 344, 346).

Demokrasi, insanla ilgili bir durum olduğu için öğrenmek/öğretmek bir gerekliliktir. Bu bakımdan tarih derslerinde; vatandaşlık eğitimi kapsamında, demokrasi konularının öğretimine önem verilmelidir (Güven vd., 2014, s. 163). Tarih derslerinde; konular işlenirken demokratik değerlerin işin içine koşulması yoluyla öğrencilerde demokrasiye yönelik bir farkındalık oluşturulmalıdır. Bu şe-

kilde, öğrencilerin demokrasiyi içselleştirmesi ve demokratik davranış göstermesi kolaylaşacaktır (Güven, 2015, s. 162).

Demokratik toplumların meydana gelmesinde, demokrasinin değerlerini bilen ve yaşayarak uygulayan bir neslin yetişmesinde tarih eğitiminin/öğretiminin önemli rolü bulunmaktadır. Bununla birlikte; yapılan çalışmalarda tarih derslerinde demokrasi eğitiminin nasıl yapılacağına ilişkin önerilerin yetersiz kaldığı görülmektedir. Yine; pek çok araştırmada, anket ve mülakat tekniğiyle mevcut durum anlatılmaya çalışılmış; mevcut durumu iyileştirmeye yönelik deneysel çalışmalar, araştırmacılar tarafından yeterince tercih edilmemiştir (Güven, 2017, s. 80). Bununla birlikte, öğrenci merkezli etkinliklerle yapılan bir demokrasi eğitiminin öğrencilerin demokratik değer algılarını ve tarih dersine yönelik tutumlarını olumlu anlamda etkilediği görülmektedir (Okumuş ve Güven, 2018b, s. 364).

Yapılan araştırmalarda; demokrasinin evrensel bir değer olup, aileden sonra en önemli eğitim kurumu olan okullarda öğretiminin gerekli olduğu görülmektedir. Türkiye’de de tarih öğretimi kapsamında yapılan çalışmalarda; tarih derslerinde, demokrasi ve demokrasiyle bağlantılı değer konularının öğretiminin bir gereklilik olduğu; buna karşın, gerek müfredatta gerekse de ders kitaplarında beklenen düzeyde bu gerekliliğin karşılanmadığı görülmektedir. Bununla birlikte; tarih derslerinde demokrasi eğitiminin nasıl yapılacağını anlatan uygulamalı/deneysel araştırmalar da yeterli düzeyde değildir. Bu kapsamda; en önemli sorumluluk öğretmenlere düşmektedir. Demokratik değerleri, öğretmekte istekli öğretmenlerin ise etkili ve kalıcı bir eğitim-öğretim faaliyeti için alternatif etkinlik ve materyal tasarlaması gerekmektedir. Bu bakımdan da geçmişten günümüze önemli bir öğrenme alanını oluşturan görselliğin, bu açığı kapatmada önemli bir işlevi olacağı düşünülmektedir.

Günümüzde; teknolojinin gelişimiyle birlikte, görselliğin var olan önemi daha da artmıştır. Özellikle, medya organlarının kullandığı görsel materyaller gençlerin ilgi odağı haline gelmiştir. Dolayısıyla, gerek ders kitaplarında gerekse de sınıftaki etkinlikler yoluyla görsellik etkili bir biçimde kullanılmalıdır. Ders kitaplarının içeriğinin oluşturulması sürecinde aranan nitelik ve nicelik; estetik değerinde de aranmalı; yeni düşüncelerin ve buluşların ortaya çıkarılmasında öğrencilere yaratıcı bir ortam sunulmalıdır (Oğuzoğlu, 2003, s. 131). Öğrenilenlerin % 83’ü görme, % 11’i işitme, % 3,5’i koklama, % 1,5’i dokunma, % 1’i tat alma duyularıyla gerçekleştiği düşünülürse eğitimin tüm sürecinde görsellikten ne kadar çok faydalanılması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Çilenti, 1984, s. 35).

Tarih öğretiminde; ezberlenen değil öğrenilip işlevsel hale getirilen bilginin elde edilmesinde, öğretim materyalleri dikkate alınmalıdır. Yapılan araştırmalar, öğrenmenin önemli bir kısmının görsel betimlemeler neticesinde gerçekleştiğini

göstermektedir (Demirel, Seferoğlu ve Yağcı, 2002, s. 30). Tarih derslerinde; tarihin doğasından kaynaklı olarak sözel ve soyut sembollerin kullanılması, öğrenilen bilgilerin hatırlanması noktasında ciddi sorunları beraberinde getirmekte ve öğrencilerin tarih derslerine karşı olumsuz tutum (sıkıcı, zor, ezber gibi) sergilemelerine neden olmaktadır (Şimşek, 2003, s. 144). Görselliğe dayalı bir öğretimde; yaparak-yaşayarak öğrenme ortamı oluşmakta, öğrencilerin derse yönelik bilgi ve becerileri, ilgi ve merakları artmakta ve öğretmen-öğrenci ilişkileri olumlu yönde gelişmektedir (Özdemir, 2014, s. 189-190).

Görseller; yazılı belgelerin sundukları kanıtları desteklemesinin yanında onları tamamlar, geçmişini daha canlı bir şekilde öğrencinin hayalinde canlandırmasına ve kendi yorumlarını oluşturmasına yardımcı olur. Bu şekilde de daha anlamlı ve etkili bir öğrenme gerçekleşmiş olur (Kılınç, 2006, s. 54). Görsel malzemelerin; yakın geçmişteki olayların basit görsel izleri olmasının yanında, bu olaylara ilişkin duygusal tepkileri ortaya çıkarması ve analize hiç başvurmaksızın olaylara bir anlam yüklemeye yardım etmesi açısından da önemli faydaları bulunmaktadır (Stradling, 2003, s. 91-92).

Tarih öğretiminde kullanılabilir görsel materyaller çok çeşitli olmakla birlikte, öğretmen tarafından konuya en çok hizmet edeni seçilmelidir. Öğrencinin eleştirel ve yaratıcı düşünme becerileri geliştirmesinde uygun sorularla pekiştirilmelidir (Şimşek, 2012, s. 161). Tarihsel anlamanın gelişimi için geçmişin ardından bıraktığı delil ve kalıntılarla etkin bir biçimde diyalog kurmak gerekmektedir (Husbands, 1996, s. 13; Dilek, 2007, s. 72). Bu yüzden hem kalıcılık açısından hem de tarihin doğası açısından görsel malzemelerin kullanımı büyük önem taşımaktadır.

Tarih derslerinde; görsel malzemelerin değerlerin oluşturulma sürecine de katkıları bulunmaktadır (Demircioğlu ve Tokdemir, 2008, s. 77-82). Özellikle; tarih derslerinin soyut içerikli ve savaş temalı olmasından dolayı istenen değerleri öğretmede, değerlerin öneminin anlaşılmasında, zengin ve farklı fikirlerin ortaya çıkmasında görsel malzemeler önemli bir öğretim aracıdır (Aktaş, 2011, s. 184; Aktaş, 2012b, s. 302).

Tarih derslerinde kullanılabilir pek çok görsel materyal bulunmakta ve bu materyaller, uygun etkinliklerle ve etkin bir kullanımla öğrencilerin derse yönelik ilgi ve dikkatlerini çekmekte fayda sağlayacaktır (Şimşek, 2003, s. 155). Tarih öğretiminde, görsel materyallerin; öğrencilerin akademik başarıları, derse yönelik tutumları ve kalıcı öğrenmeleri üzerinde olumlu etkisinin görüldüğü yapılan araştırmalarda tespit edilmiştir (Kaya, 2017, s. 182).